

DEMOKRASİ, DEMOKRATİKLEŞME DALGALARI VE ÇIKIŞ GARANTİLERİ

Doç. Dr. H. Tahsin FENDOĞLU*

I. DEMOKRASİ

Batı tipi Anayasacılığın iki temel ilkesi vardır; devletin çatısını belirlemek ve bireyin özgürlüğünü/temel haklarını korumak. Günümüz anayasa hukukunun en az üç konusu olduğu söylenebilir; (i) “*Kurumsal anayasa Hukuku*” (kurumlardan bahseder, droit constitutionnel institutionnel); (ii) “*Normatif anayasa hukuku*” (normlar sistemini inceler, droit constitutionnel normatif); (iii) “*Maddi anayasa Hukuku veya hak ve özgürlüklerin anayasa hukuku*” (temel hak ve hürriyetlerin tanınması ve korunmasını konu alır, droit constitutionnel substantiel)¹.

Ulusal anayasaların yanında sözleşmelere bağlı olan anayasalar da oluşmaktadır. AİHS ile oluşan katı anayasalar yanında, yumuşak AGİK anlaşmalarından doğan, Helsinki ile başlayıp devam eden ve Paris anlaşmasıyla sonuçlanan ancak yaptırımlarını fazla içermediği için yumuşak anayasa niteliğini getiren kullar vardır².

Anayasa sorunları Türkiye'nin gündeminden eksilmiye benzemiyor. Toplumun daha temel sorunları varken, hukuktan sözedilmesi kısmen yabancılaşma olarak kabul edilebilir. Ama büyük oranda bu doğrudur. Anayasadan yakınmalar giderek artmaktadır. Sendika, düşünce ve siyaset dünyası, anayasal sorunlarla ilgileniyor.

Anayasa Tartışmaları fantezi sayılmamalıdır.

A) DEMOKRASİNİN SÖZLÜK ANLAMI

Demos, Yunanca'da halk; populus anlamına gelir. Demos kelimesi, latinceye populus diye çevrilince belirsizlik daha da çoğalmıştır. Avrupa'da XV. Asırdan beri demos değil, populus kelimesi kullanılmaktadır. Halk (demos) kavramı üzerinde durmak gerekmektedir. “*Demos*”, sözcüğü Yunancada, altı farklı anlama gelmektedir

* Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

¹ Çağlar, “Anayasanın Hukuku ve Anayasanın Yargıcı Yenilenen Anayasa Kavramı Üzerine Düşünceler”, s.13, dn.1.

² Bk. Çağlar, “Anayasanın Hukuku ve Anayasanın Yargıcı yenilenen Anayasa Kavramı Üzerine Düşünceler”, s.67.

ki bunlar; herkes, pekçok insan, aşağı sınıf, bölünmez bir varlık, salt çoğunluk ve sınırlı çoğunluk manalarıdır³. **Halk, çoğunluk demek değildir; halk, çoğunluk ve azınlığın tamamı anlamına gelir.**

Halkın iradesi denen şey, daha çok, halkın onaması (rızası, consensüs'ü) gibi görünmektedir. **Ama uygulamada, halkın egemenliği değil, halk üzerinde egemenlik vardır.** Halka devredilen sözde bir hak, iktidarın kullanılması ise apayrı bir sorundur.

Demokraside, halkın bütün katmanlarının ittifakı olmalıdır. Halkı dışlayan, sınırlı bir ittifak yeterli sayılmamalıdır⁴. Oy ve vergiyi denetleme olanağı var olmalıdır. **Vergisini denetleyebilen insan vatandaş sayılır. Kimse konuşurken etrafına bakmamalı, herkes, gerçekten birinci sınıf insan muamelesi görmelidir; işte, demokrasi budur.**

Cratos ise güç veya idare demektir. Cratos, ahlaki değil, siyasi bir kavramdır⁵.

Herşeyi ifade eden demokrasi, bir açıdan hiç birşeyi ifade etmez. Bunun bir nedeni, demokrasinin bin yıllar boyu gelişmiş ve değişik kaynaklardan yararlanmış olmasıdır⁶.

Demokrasinin kötü yanlarını gözlerden saklama eğilimleri vardır. Mesela, "*halk tarafından yönetim*" ne demektir? "*Demos*", halk, "*kratos*" idare veya otorite. Yani halk tarafından yönetim? "*Halk*", yani kimler, hangi insanlar? ABD'liler bir halk da Kanadalılar neden ayarı bir halk? Norveç ile İsveç neden ayrı? Bir ülkedeki yerel grupların self-determinasyon hakkı var mıdır? Kimler demosun üyesidir? Görüldüğü gibi daha ilk aşamada halk kavramı elimizden kaymaktadır.

Demokrasinin en üst savunucuları **Lock ve Ruso'dur**⁷.

Eski Yunanda 2500 yıl önce yeni zamanlara kadar mesela kadınlar dışlanmışlardır. **Dışlanmışların sayısı, içerdekilerin fazla olabilmiştir.** ABD'nde ve Güney Afrika Cumhuriyetinde, yakın zamanlara kadar, Siyahlar ve Kızılderililer dışlanmıştı. Sadece bazı insanlar, yönetmeye ehil sayılmışlardı.

Demokrasinin mekanı, 18 yy dan sonra ulus-devlet (ülke) kabul edilmiş, kent-devletten ulus-devlete geçilmiştir. MÖ 5 yy daki bir Yunanlı şimdi gelse bizi demokrat bulmaz, çünkü bugün devasa ülkeler vardır. O bir site-devletindeydi. Bu

³ Giovanni Sartori: The Theory of Democracy Revisited, s.23.

⁴ Mehmet Altan: "Türkiyenin Bütün Sorunu Politik Devletten Liberal Devlete Geçememesidir", in İkinci Cumhuriyet Tartışmaları, Başak Yayınları, Ankara, 1993, s.36 vd.

⁵ Sartori, The Theory of Democracy Devisited, s.30.

⁶ Robert A. Dahl Demokrasi ve Eleştirileri (orijinal adı: Democracy and its Critics), Çeviren Levent Köker, Türk Siyasi İlimler Derneği-Türk Demokrasi Vakfı Ortak Yayını, Ank. 1993, s.2.

⁷ Dahl, Demokrasi ve Eleştirileri, s.4.

nedenle tutarlı bir demokrasi teorisi oluşturulmalıdır. Demokrasi bir idealdir; ama bugün bu ideali kısmen yaşıyan mevcut rejimler vardır.

Demokratia sözcüğü 24 asır önce türetilmiştir. Demokrasi halkın yönetimi demektir⁸. Belirsiz olan halkın gücü veya halkın idaresi kavramı, Yunanca'da da belirsizdir. Demokrasi, Aristo'ya göre, politeia'nın (iyi site) karşıtı olarak, onun yozlaşmış biçimidir.

Avrupa'da ortaçağın dili Latince'dir. Dilimize yerleşen "*halk egemenliği*" kavramı Yunanca değildir.

İktidarın kaynağı konusunda Ortazamanlarda tartışılan iki görüş vardı:

- (i) "İktidar, Tanrı'dan çıkar" (=Omnis potestas a Deo);
- (ii) "İktidar, halktan çıkar" (= Omnis potestas a populo).

Ortazamanlara egemen olan bu tartışma, günümüzde devlet-din ilişkilerinde yine karşımıza çıkmaktadır.

B) DEMOKRASİNİN TERMİNOLOJİSİ

Yukarıda demokrasinin sözlük anlamı üzerinde kısaca durmaya çalıştık.

Demokrasinin bilimdeki anlamına gelince, üzerinde uzlaşmış bir tanımı yoktur. Batı gibi, Türkiye'de de demokrasinin, *objektif kriterleri ve tanımı* yapılamamıştır.

Demokrasi gibi bir sözcüğün hem üzerinde anlaşılmalı bir tanımı yoktur, hem de bir tanıma kalkışıldığında buna her taraftan itiraz gelmekte, demokrasi spekülasyonlarına ve anlam hokkabazlığına götürmektedir. **Demokrasinin "kültür" kelimesi gibi, üçyüzden fazla tanımı vardır ama bunlar içinde "halk egemenliği" temel öge sayılabilir.**

Ne anlama geldiği konusunda ittifak edilemeyen tek sözcük demokrasi değildir. Özgürlük, laiklik, sosyalizm, adalet, hukuk gibi kavramların tanımında da consensus yoktur. Bu kavramlardan her birinin birbiriyle uzlaşması olanaksız birkaç farklı anlamı vardır.

En büyük karmaşa demokrasi ve *demokratik hükümet* sözcüklerinin tanımında anlaşmaya varamamaktan doğmaktadır.

Bu karmaşa, birtakım güç odaklarının, zorbaların ve halk avcılarının işine yaramaktadır.

Demokrasi, sadece Batı uygarlığının bugüne kadar meydana getirdiği siyasal eserin adı olmadığı gibi, tek bir yazarı da yoktur. **Demokrasinin bazı esasları, haçlı**

⁸ Demokrasinin etimolojisinde geniş bilgi için bk. Sartori: The Theory of Democracy Revisited, New Jersey, 1987, by Chatham House Publishers, inc., p.21-23.

savaşları esnasında Ortadoğudan alınmıştır. Çünkü Antik Yunan'daki demokrasi, günümüz demokrasisiyle çelişkili olup, azınlık demokrasisidir. Esasen Rönesans da, Reform hareketleri de temel kökenlerini Ortadoğu'da bulmaktadır.

Demokrasiyi anlatanlar, genelde ABD, İngiltere ve Fransa gibi gelişmiş ülkeleri anlatıp, üniversal prestij kazanmaktadırlar. **Dünyadaki gerçek demokrasiler poliarsilerdir. Poliarsi, emir-kumanda merkezi çokluğu, iktidar dağılımı sistemleri demektir.**

Bir anlamıyla demokrasi, devletin millete zulmedememesi demektir⁹.

Demokrasinin başta gelen ilkesi, elbette kurallara veya kanunlara saygıdır¹⁰. Demokrasinin, sadece çok partili bir sistem olmadığı, kültür, terbiye, belli ilkeler ve kurumlar olduğu anlaşılmaktadır, Joseph A. Schumpeter gibi yazarlara göre ise, demokrasiye halk egemenliği veya halkın kendi kendini yönetimi denilemez, doğrusu, *"halkın tasvip ettiği rejimler"* dir. Demokrasinin doğması keyfi iktidar yerine daha uygun (sınırlı) bir iktidardır.

Gerçek anlamda demokrasi, bir toplum içindeki bütün çıkarların ve arzuların sadece ifade edilmesiyle değil aynı zamanda iradelerin oluşumunda politik sürece dahil edilmesiyle işlemeye başlar. Düşünce çeşitliliği veya düşünceler arasındaki rekabet sadece bu anlamda destekleyici bir rol oynar ve hatta demokrasinin kalıcılığını (istikrarını) sağlar. Böylece yukarıda da anlatıldığı üzere demokrasinin kalıcılığı için mevcut muhalefet, hükümet üzerine bir bakıma kontrol fonksiyonu yürütmüş olur. **Bir devlet içindeki bütün politik güçler aynı düşünceyi temsil ederlerse demokrasi zaten kendisini feshetmiş durumda demektir¹¹.**

Esasen demokrasi uzlaşma ve çelişme arasındaki ilişki sayesinde hayat bulur ve birbirleriyle çatışan çıkarların temsili olanağının ve buna ilişkin problemlerin halledilmesi için en uygun devlet şeklidir. *"Monarşi, mutlakiyet veya dikta rejimlerine karşın demokrasilerde devlet erkinin asıl yetkili sahibi halk olup monark, diktatör veya askeri rejim değildir"*; *"Demokrasilerde devlet erkinin elinde bulundurulması ve uygulanması somut bir şekilde halk tarafından tayin edilmeli ve halka karşı sorumluluk taşımalıdır"*¹². Kimseye, hiçbir gruba veya sınıfa üstünlük tanınmaması, eşitlik ve özgürlük kavramları, demokrasinin temel direkleridir; ama Antik Yunan demokrasisi, bu iki kavrama yabancıdır¹³.

⁹ Bk. Prof. Dr. A. Selçuk **Özçelik**, "Demokrasi Konusunda", İlim ve Sanat, 1989, ss.14-17.

¹⁰ **Aron**, Demokrasi ve Totalitarizm, s.71.

¹¹ Institut Für politikwissenschaften, Parteienverbot und modernes Demokratieverstandnis, p. 1-7

¹² Institut Für politikwissenschaften, Parteienverbot und modernes Demokratieverstandnis, p. 1-7

¹³ Ayferi **Göze**, Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta, 7. Bası, İst. 1995, s. 5.

Demokrasi bir metottur ama sonuçları belli olmayan ve sonuçları ülkesine göre değişen bir usuldur.

Modernitede üç kriz belirmiştir; birincisi, vatandaşlık krizi. Vatandaşların kimi, azınlıkta kalmıştır. İkincisi kimlik krizidir; ülkedeki kimliklerin tamamı tanınmamıştır. Üçüncüsü de ahlak krizidir. Demokrasiyle birlikte ahlak krizi başlamıştır. Bu nedenlerle demokrasi bu sorunlara yeniden eğilmeli, hatta demokrasi yeniden tanımlanmalıdır. Demokrasi gereği olarak “kültürel alan” sivil güçlere açılmalıdır.

Genelde demokrasinin en yaygın ve kabule şayan tanımı, “toplular halinde yaşamakta olan insanların kendi kendilerini yönetmesi” dir. Bu da, evrensel çapta kabul edildiği gibi, her tür otoritenin, sivil otoriteye tabi olması anlamına gelir.

Demokrasi yaygın inanışa göre en iyi rejimdir. Meşruiyetini ilahi bir güce dayandırmak iddiasında bulunan monarşi, seçkin bir zümrenin yönetimini esas alan oligarşiler veya aristokrasilerle mukayese edildiğinde demokrasi gerçekten cazip bir yönetim şeklidir.

Şayet demokrasinin karşısına monarşi (kişi veya hanedan yönetimi), aristokrasi (seçkinlerin yönetimi) ve teokrasi (yanılmaz ruhban sınıfının yönetimi) koyulduğunda bunun doğru olduğu görülmektedir. Bugün dünyada otuz kadar ülke, işleyen demokrasiye sahiptir ki bunların yirmi bir (21) kadarı parlamenter sisteme sahipken, yedisi yürütmenin başını doğrudan seçmektedir; yani Devlet Başkanlığı Sistemi vardır¹⁴.

C) DEMOKRASİNİN PRENSİPLERİ VE AÇIKLAMASI

Demokrasinin dört asıl (olmazsa olmaz) prensibi vardır:

- (i) Bireycilik.** Birey özgürlüğünün korunması ve bunun yasalarla güvence altına alınması.
- (ii) Vekalet ve temsil.** Halkın yönetime iştirak etmesi için Meclis sisteminin işlemesi gerekir.
- (iii) Çoğunluk.** Herkese, oy hakkının tanınması ve yönetimin çoğunluğa dayanması şarttır.

¹⁴ G. Bingham Powell, Jr., Çağdaş Demokrasiler, Katılma, İstikrar ve Şiddet, Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasi İlimler Derneği Ortak Yayını, Çev. Mehmet Turhan, Ank. 1990, s. 1 ve 208.

(iv) Muhalefet Özgürlüğü¹⁵. Bunun içinde siyasal partilerin varlığı gereklidir; muhalefetin özgürlüğü şarttır, aksi halde “çoğunluk diktatörlüğü” kavramı ile karşı karşıya geliriz.

Bunlar Üzerinde durmak istiyoruz;

(i) Bireycilik: Fransa devrimi arefesinde gelişen “*ne Tanrı ne Efendi*” yani “*ne kilise ne de Kral*” söylemi, insanın değerini ön plana çıkardı. Bireycilik, bir açıdan, bireyin (insanın) dışında ve üstünde olan bütün ilahi ve manevi otoriteleri red eden bir felsefi görüştür. Bireycilik, Stao, Hristiyanlık ve doğal hukuk anlayışlarının bir sonucudur. Ama bireyciliği asıl yükselten Liberal Kapitalizmdir. Çünkü **Max Weber**'e göre, kapitalizmin gelişmesi için bireyciliğin yaşama felsefesi olarak kabulü gerekmektedir.

Darwin biyolojide, Max Weber sosyolojide, Tocqueville siyasette, Adam Smith iktisatta bunu yani çıkarı için çalışan ve mücadele eden adamı (homo-ekonomicus= ekonomik insan) savundu.

Gerek 1789 tarihli Fransız İhtilali gerekse 10 Aralık 1948 tarihli İHEB ne göre, birey “**Özgür ortamda başkalarıyla yarışarak kendini gerçekleştirme hakkını**” teminat altına alabilir.

Demokrasi, serbest piyasa ekonomisini savunur. Serbest Piyasa Ekonomisinin diğerlerinden daha yetenekli ve güçlü olana üstünlük sağlayan bir eleştirel yöne de vardır. “insan hakları, muhalefet hakkı” gibi masum idealler altında kuvvet egemenliğini kurabilir. Burada iki paradoks vardır; Yarış Katılım Paradoksu, ve Birey-Devlet Paradoksu. Şöyle ki;

Yarış ve Katılım Paradoksu:

Bütün denizler serbest ama timsahlar denizde serbest bırakılmış ise, denizler serbest bırakılmış sayılamaz. Gelişmiş bir ülke ile gelişmemiş bir ülke yarışsın, neticede, gelişmiş olan ülke, gelişmemiş olan ülkeyi geçer. Yarış, Batı demokrasisinin çözümsüz paradoksu olarak benimsenebilir.

Birey-Devlet Paradoksu:

Fransız İhtilali sonrasında, giderek birey atomize olmuş adeta sosyal kukla durumuna düşmüştür. Resmi toplum (devlet) ve kurumlar ferdin gelişimini engelleyebilmiş, birey resmi toplum karşısında yalnız kalmıştır. Grup ve mesleki cemaatlar dağıtılmış,

¹⁵ Muhalefet özgürlüğü konusunda mukayeseli bir çalışma için bk. “Osmanlı’da “Muhalefet Hakkı” başlıklı bildirimiz. İnsan Hakları Sempozyumu, İstanbul, 16 aralık 1995. Bu konuk üzerinde ileride durulacaktır.

devlet ceberrutlaşmıştır. İşte bazı ülkelerde, Demokrasiye, devletin bu ceberutluğunu gizleme görevi yüklenmiştir. Bu ülkelerde, Devlet, bireyi yutan azman bir yapıda olup, sağlıktan eğitime her şeye müdahale etmektedir.

Demokrasinin ikinci ilkesi, “*temsil*”dir.

(ii) Temsil:

Halkın yönetime iştirak etmesi için Meclis sisteminin işlemesi gerekir.

Demokrasinin güçlü olduğu kadar, zayıf taraflarından da biri temsildir. Demografik ve coğrafik sorun nedeniyle “*doğrudan demokrasi*” mümkün olmadığından, temsili demokrasi uygulanmakta, bu da bazı sorunlara yol açmaktadır. Bu sorunlardan ikisi, Yasama Meclisinin teşkili ve Yasama meclisinin yürütmeye yetki vermesinde yaşanmaktadır.

Yasama Meclisi'nin Oluşumu:

Yasama Meclisi, Yürütmenin emri altında olmamalıdır. Yasama, Yürütmeden ayrı olmalı, ikisi arasındaki ilişki kurallarla düzenlenmelidir. Yasama devletin elinde olmayınca yürütmenin manipülasyonları boşa çıkar.

Üst referanslar veya üst hukuk ilkeleri:

Günümüzde üst hukuk ilkelerini Anayasa belirler ama Anayasayı, siyasi toplumla sıkı ilişkisi olan “*İhtilal Yapan Seçkinler*” yapmaktadır. Meclisin, halk iradesinin ürünü olan bir yasayı çıkarması birçok koşula bağlıdır.

Demokrasinin üçüncü ilkesi, herkesin oyunun eşit sayılması ve “*çoğunluk*”tur.

(iii) Çoğunluk:

Yönetim çoğunluk esasına göre olmalıdır. Kurullardan kararlar oy birliği veya oy çokluğuyla alınır¹⁶. Demokraside halkın çoğunluğunun istekleri önem taşır. Bu, çoğunluğun diktatörlüğüne yol açmaz mı? Çoğunluk meşruiyet kaynağı ise, II. Dünya Savaşında, elli yedi milyon insan öldükten sonra devrilen Hitler ve Mossoloni'nin rejimlerini de meşru kabul etmek gerekir. Çoğunluk yaptığı hatayı kabul etmeyebilir. Sezar ve Neron da çoğunluğu memnun etmenin yollarını bulmuşlardı.

Azınlık. Hamilton'un dediği gibi, “*tüm iktidarı azınlığa verirsiniz, azınlık çoğunluğu ezer*”. Muhalefet engellenir, kösteklenir veya ezilirse, o zaman deyim anayasal anlamında bir “çoğunluk zorbalığı”ndan söz edebiliriz. Seçimli zorbalık da söz konusu olabilir.

Çoğunluk zorbalığı, azınlık haklarını etkilemek ve özellikle muhalefet hakkına saygı göstermemektir. Yetkili yöneticinin zorbalığına karşı koruma yetmez; egemen

¹⁶ Bk. Fendoğlu Hukuk Bilimine Giriş, s.101-102

olan fikir ve kanaat zorbalığına, kişilerin hepsini kendi örneğine uymaya zorlama eğilimine karşı da koruma gerekir. Çoğunluk ilkesi, toplumsal zorbalığı meşrulaştırarak daha şiddetli bir hale getirebilir. Çoğunluk ilkesi, azınlıkların korunması sorununu ortaya çıkarır. O halde **sınırlı çoğunluk** ilkesi gerekir. Çoğunluk kuralı ve çoğunluk ölçütü fikri, Locke'den önceye pek gitmez. Aristo, bu ölçütü değil, bir durumu anlatmıştır. Bu ilke, Antik Yunanistan'da önemsiz bir ölçüttü. **Çoğunluğun hakkı, çoğunluğun haklılığı demek değildir.** Liberal demokrasiyi kuran yazarlar, (= **Madison, Jefferson, Tocqueville, ve Mill**), azınlığın değil de çoğunluğun zorbalığı ile ilgilenmişlerdir.

Şu halde çoğunluk, tek başına yeterli değildir.

Aristokratlar, zeka ve bilgi üstün gücünün kendilerinde olduğunu, avama fark attıklarını, yüz tane akılsız insanın bir tane akıllı insan edemeyeceğini belirtir. Rene Guenon ve Pareto gibiler keskin eleştiriler getirir: Seçkin (elit) teorisine göre, seçkin insan farklı yaratılmıştır. Büyük küçükten doğmaz. Bilimde uzmanlık gerekir; seçkin bilgi seçkin insan aranır.

Oysa, seçkin olmak soylu olmak değildir. Tarihimizde, havass (seçkin)- avam (halk) ayrımı olmakla birlikte, havasslığın etnik veya sınıfsal temeli yoktur. Avam çaba ile havass olabilir.

Demokrasinin dördüncü ilkesi muhalefet özgürlüğüdür.

(iv) Muhalefet özgürlüğü:

Muhalefetin özgürlüğü şarttır, aksi halde “çoğunluk diktatörlüğü” kavramı ile karşı karşıya geliriz. Bunun için de siyasal partilerin varlığı gereklidir.

Kısaca, **çağdaş demokrasilerin üç dayanağının olduğu belirtilebilir,**

(i) Sınırlanmış çoğunluk yönetiminin egemenliği;

(ii) Oyların eşitliği ve seçim yöntemi,

(iii) İktidarın temsil yoluyla devredilmesi¹⁷.

D) LİBERALİZM ve EŞİTLİK KAVRAMLARI

Demokrasinin daha iyi anlaşılabilmesi için bazı kavramlar üzerinde durmak gerekir;

a) Liberalizm

Liberalizm, özgürlük demektir. Bu ilke, insanların doğuştan özgür olduklarını benimser. Avrupa'nın son 400 yıllık doktrini liberalizmdir. Liberalizm, var olduktan

¹⁷ Sartori, The Theory of Democracy Revisited, s.32.

300 yıl sonra ismi konmuştur. Liberalizm, son 30-40 yıldır bugünkü anlamında kullanılmaktadır. Liberal doktrinin kurucusu Benjamin Constant (1767-1830) tır¹⁸.

Liberal demokrasi bir usuldür¹⁹.

¹⁸ Göze, Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, s.235.

¹⁹ Liberal demokrasi, İslamla (İslamın şura, biat ve seçim kurumlarıyla) bağdaşabilir. Müslüman bir topluluk demokratik olabilir. Dinlerin etrafında sosyolojik bir kabuk belirir; Devlet, bu kabuk mudur? Bu, tartışılabilir.

b) Eşitlik

Eşitlik, insanların doğuştan birbirine eşit olduklarını, asalet, sınıf veya soy gibi nedenlerle insanlar arasında ayırım yapılamayacağını belirten düşüncedir. Aydınlanma çağında yönetimi elinde tutan aristokratlara (soylulara) karşı, öncelikle aydınlar tarafından insanların birbirine eşit oldukları belirtilmiştir. Demokrasi, eşitliği özgürlük içinde ister; oysa komünizm ve despot rejimler, eşitliği fakirlik ve kölelik içinde istemektedir. Eşitlik ve özgürlük, demokrasinin temel esaslarıdır.

Demokrasilerde *“bütün vatandaşlar özgür ve eşit olup hiç bir kısıtlamaya tabi olmadan politik irade oluşum sürecine katılma hakkına sahiptir”*²⁰.

Liberalizm içinde Demokrasi. 19. Yüzyılda liberal ögeye üstün gelmekteydi; günümüzde ise demokratik unsur liberal unsurdan daha ağırlıklıdır. Liberalizm, demokrasinin bir aracı iken, demokrasinin kendisi liberalizmin bir aracı değildir. Demokrasi kavramı, liberalizmden daha geniş bir anlamı içerir. Liberal demokrasinin formülü özgürlük yoluyla eşitlik, yani özgürlükler kullanılarak eşitlik sağlanır. Marksizme göre, liberal demokrasi, sadece yapmacık bir burjuva ve kapitalizm demokrasisidir. Liberal demok-raside devletin gücü, yasama, yürütme ve yargı şeklinde üç erktir. Ülkedeki diğer güçler, bu üç erkin üzerinde değildir.

Liberalizm halkı özgürleştirme, demokrasi ise halkın kendi kendisini yönetmesidir.

Abraham Lincoln ve Churchill'in demokrasi tanımları. Abraham Lincoln (1809-1865) 1863 tarihli Gettysburg Söylevi'nde, demokrasinin anılmaya en layık olan sistem olduğunu belirterek, şöyle tanımlamıştır:

“Demokrasi, halkın, halk eliyle halk için hükümetidir” (Government of the people, by the people, for the people).

Bunun anlamı şudur;

(i). Hükümet **halkın hükümeti** olmalıdır. Hükümet **halka hükmeder ama baskı yapamaz**; hükümeti halk seçer, hükümet meşruiyetini halktan alır.

(ii). **Halk eliyle hükümet.** Bunun, belirsiz bir kavram olduğu söylenebilir.

(iii). **Halk için hükümet.** Bu; halkın çıkarı, yararı ve kazancı için kurulmuş hükümet demektir. Oysa bazı Ortadoğu ülkelerinde yönetim, “halka rağmen halk için” dir.

Lincoln'un, teorik olarak doğru olan bu sözünü, komünist yönetimler de söylemekteydi. Lincoln'un bu tanımı, Rousseau ve Locke tarafından yapılan tanımlara benzemektedir. Buna göre, demokrasinin kaynağı halk, kamacı ise kamu yararadır.

²⁰ Institut Für Politikwissenschaften, Parteienverbot und modernes Demokratieverstandnis, p.1-7.

Churchill (1874-1965) ise, demokrasinin zaaflarını gözönüne alarak, onu şöyle tanımlamıştı; **“Demokrasi kötü bir ölçüttür ama diğerleri ondan da kötüdür”**.

Karl popper, Joseph Schumpeter, Huntingon gibi yazarlara göre, demokrasi, toplumsal münasebetleri tayin etmede bir usuldür. Demokrasi, özgürlük ve eşitlik.

Platon'a göre demokrasi, *“alabildiğine zengin olmak isteğinin, doymak bilmez bir mal açlığının”* sonucudur²¹.

Demokrasinin unsurları, halk ve seçimidir.

E) DEMOKRASİ TEORİLERİ

Demokrasinin temel düşüncesinin ne olduğu konusunda net bir fikir yoktur.

Demokrasinin temel felsefesi nedir? Tek bir demokrasi ana teorisi olmalıdır diye düşünülebilir ama gerçekte birden çok demokrasi teorisi vardır. **Bu teorilerin bazıları şunlardır:**

Radikal demokratik teori, yeni radikal demokratik teori, çoğulcu demokratik teori, elitci demokratik teori ve liberal-demokratik teori.

Liberal-demokratik teorinin diğerlerinden daha tam olduğu açıktır²².

Demokrasi teorisinde üç kavram tartışılmaktadır;

(i) Halk egemenliği ne demektir? Halk kelimesinin kapsamına kimler girer?

(ii) Eşitlik nedir? İstisnaları ve bu istisnaların ölçütü nedir?

(iii) Kendi kendini yönetme (self government) ne anlama gelmektedir? Halk, yöneten mi, yoksa yönetilen midir?

Bu üç kavram (halk egemenliği, eşitlik ve kendi kendini yönetme) birbiriyle ilişkilidir. Kendi kendini yönetme, gerçek anlamda, belki de sadece mikro-demokrasilere (site-demokrasisine) özgüdür.

“Demokrasi dalgaları” konuyu daha da aydınlatacaktır;

II. DEMOKRATİKLEŞME DALGALARI ve TERS DALGALAR

²¹ Bu ve benzeri tanımlar için bk. İsmail **Kılhoğlu**, “Demokrasi Üstüne”, İlim ve Sanat, S.23, 1989, s.30, (ss.28-30).

²² Geniş bilgi için bk. Fuat **Keyman**, “Nasıl bir Liberal Demokrasi”, Diyalog Dergisi, Türk Demokrasi Vakfı Yayını, Sayı, 1, 1996/1, ss.93-109; Levent **Köker**, “Radikal Demokrasi”, aynı dergi, ss.110-118. Ayrıca bk. Karl R. **Popper**, “Demokrasi Teorisine Dair”, Çev. Ümit **Özdağ**, İlim ve Sanat, 1989, ss.25-27.

Samuel Huntington'a göre, **demokratikleşmenin birinci dalgası (1820-1960)**, 2. Dünya Savaşından sonra başlamıştır. 1950 lerin başlarında Türkiye, Yunanistan ve Uruguay demokrasiye dönmüştür. İkinci demokratikleşme dalgası 1960 ların başında sona ermiş; Peru, Brezilya, Bolivya, Arjantin ve Ekvator'da askeri darbeler idareyi ele almış; Pakistan ordusu (1958), Endonezya ordusu (1965), Filipinler'de Marcos (1972); Hindistan'da Gandhi (1975), demokrasiyi askıya almış; Yunan demokrasisi 1967 de askeri darbeyle yıkılmış; Türkiye'de ordu, 1960,1961,1971,1973,1980-1983 yıllarında yönetimde bulunmuştur.

Demokratikleşmenin üçüncü dalgası, 1974'de Portekiz devrimiyle başlamış; yaklaşık 30 kadar ülkede (Avrupa, Asya ve Latin Amerika'da) otoriter ülkenin yerini demokratik rejimler almıştır. Bu dönemde güçlü bir küreselleşme eğilimi başlamış, 1989 da yapılan Yüksek Sovyet Seçimlerinde Rusya Komünist Partisi'nin ileri gelenleri yenilgiye uğramış, 1990 başlarında Baltık ülkeleri çok partili sisteme geçmiştir. Polonya, Doğu Almanya, Çekoslovakya ve Romanya'da komünizm çökmüştür.

Demokratikleşmenin üçüncü dalgası, hala devam etmekte ise de bazı küçük ters dalgalarm olduğu da görülmektedir.

III. ÇIKIŞ GARANTİLERİ

Otoriter rejimleri kuranların daha sonra demokrasiye geçtikleri görülmektedir. Fakat bu geçiş süreci sonunda otoriter izler bırakılmaktadır ki buna Batı'da çıkış garantileri (exit guaranties) denilmektedir.

Demokratik düzene geçişin üç yolu vardır. (I) Birincisi reform yolu (path of redemocratization) olup, geçiş sürecini bizzat otoriter rejim yöneticileri yürütürler. Huntington buna **transformation** demektir. **(ii) Kopma (ruptura) yolu**, devrim, dış yenilgi, halk ayaklanması sonucu eski yöneticilerin yeni düzende rol almadıkları durumlardır. İran, Küba gibi. **(iii) Sözleşme (pakt) yolu** ise, eski rejimin yöneticileriyle muhalefetin aralarında anlaşmaları durumudur. Huntington, sözleşme yolu yerine transplacement deyimini kullanır²³.

Ancak demokratik düzene geçiş için, otoriter liderler **çıkış garantileri (exit guarantees)** isterler. Ve bu çıkış garantileri de değiştirilmesi çok zor olduğu için Anayasa ile elde edilir. Huntington'a göre, iktidardan çekilen askeri-otoriter kişiler,

²³ **Yazıcı**, Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri, s.18. Ordu-sivil iktidar ilişkisi konusunda yerli ve yabancı literatür için bk. İbid, s.43-44.

yeni yönetimde de, iktidarlarını sürdürmek istemekte, özerk yapılarını güvence altına almakta ve sivilin etkinliğini önemli ölçüde sınırlamaktadırlar²⁴.

Çıkış garantileri de değişik olabilir; (i) Askeri-otoriter yetkinin vesayet yetkisine (tutelary power) dönüşmesi olabilir. (ii) Seçilmiş makamlara ait olması gereken önemli yetkilerin atanmışlara verilmesi demek olan **saklı alanlar** (reserved domains) vardır. Türkiye’de 1971-1973 de elde edilen anayasal ayrıcalıklar korunmakla birlikte, 1982 anayasası ile yenileri eklenmiştir. (iii) Seçim sürecinin yönlendirilmesi (manipulation of the electoral process) çıkış garantisi olabilir. (iv) Askeri rejime ait işlemlerin geri alınmaması, iptal edilememesi (irreversibility of the actions of the military regime), veya yargı yolu kapalı tutulabilir. (v) İktidardan ayrılan askeri rejimler, kendileri için af kanunları (amnesty laws), veya kendilerine soruşturma yasağı getirebilirler²⁵.

Sonuç olarak;

(I) Demokratik bir devlette, yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişkide, yurttaşlar devletin hizmetinde değil, devlet yurttaşların hizmetindedir. Halk hükümet için değil, hükümet halk için vardır. Demokrasiler, bu ilkeye bağlı kaldığı takdirde yaşar. Demokrasi, hiç kimsenin kendi kendini seçemeyeceği, hiç kimsenin kendini yönetme yetkisi ile donatmayacağı ve dolayısıyla hiç kimsenin bağımsız ve şartsız bir iktidar savında bulunamayacağı bir sistemdir. Demokrasi, yarışmacı bir yöntemle liderlik elde etmenin ürünüdür.

Demokrasiyi tam olarak şöyle açıklayabiliriz; seçim pazarındaki yarışmacı niteliği açık bir poliarsi oluşturan, iktidarı herhangi bir sınıf veya zümreye değil, halka veren ve özellikle yönetenlerin yönetilenlere karşı sorumluluk ve duyarlılığını güçlendiren bir usuldür²⁶.

(ii) Çıkış garantileri, demokrasinin gelişme ve pekişme (consolidation) sürecine engel olmakta, demokratikleşmenin ters dalgalarına yardımcı olabilecek faktörleri içermektedir. Demokrasi, devletin sınırlanması ulusa adaletle davranılması, insanların kendi kendini yönetmesi olduğuna göre, ülkedeki çoğunluk da azınlık da zorbalık yapmamalıdır.

²⁴ Yazıcı, Türkiye’de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri, s.25.

²⁵ Geniş bilgi için bk. Yazıcı, Türkiye’de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri, s.39

²⁶ Sartori, The Theory of Democracy Revisited, s.170.